

JOHN TOLAND A JEHO KŘESŤANSTVÍ BEZ MYSTÉRIÍ

JAN ČÍŽEK a kol.¹

Katedra filozofie FF OU, Ostrava, Česká republika, jan.cizek@osu.cz

KOMENTOVANÝ PŘEKLAD ▪ OBDRŽENO: 22. 9. 2016 ▪ PŘIJATO: 17. 11. 2016

Abstrakt: Text *John Toland a jeho Křesťanství bez mystérií* sestává ze dvou provázaných částí. První část představuje stručné biografické pojednání o Johnu Tolandovi (1670–1722), v němž se mimo jiné snažíme předložit obecný úvod do jeho myšlení. Druhá část pak nabízí první český překlad předmluvy k Tolandovu nejznámějšímu spisu *Christianity not Mysterious* (1696), který je považován za základní impulz deistické diskuze na Britských ostrovech.

Klíčová slova: John Toland; deismus; filozofie náboženství; volnomyšlenkářství

Abstract: The text *John Toland and His Christianity not Mysterious* consists of two interconnected parts. The first part represents a brief biographical essay on John Toland (1670–1722), in which we also try to present a general introduction to Toland's thought. The second part presents the first Czech translation of the Preface to Toland's most famous treatise *Christianity not Mysterious* (1696) which is regarded as the main stimulus to the Deist discussion on the British Isles.

Keywords: John Toland; Deism; philosophy of religion; freethought

John Toland, původním jménem Seán Eoghain (v latinizované podobě Janus Junius Eoganesius), se narodil v irském Inishowen v roce 1669 či 1670.² Vychovávan byl v katolické rodině, k níž se vázaly pověsti, že John byl nepřiznaným synem katolického duchovního. Jak ukazuje Michael Brown, sám Toland se ke svému mládí, ke skutečnosti, že vyrůstal uprostřed katolických pověr a modloslužebnictví, jež podle vlastních slov překonal příklonem k rozumu, kriticky vyjadřuje i v předmluvě ke svému nejznámějšímu spisu *Christianity not Mysterious*, což ostatně uvidíme níže (Brown 2012, 22).

¹ Úvodní studie a překlad předmluvy ke spisu *Christianity not Mysterious* vznikly v rámci *Překladačského semináře odborného textu* realizovaného na Katedře filozofie FF Ostravské univerzity v letním semestru ak. roku 2015/2016. Na studii a překladu pracoval autorský kolektiv Jan Čížek – Kateřina Lochmanová – Barbora Michlová – Lucie Rathouzská – Martin Jenyš – Tomáš Šmírák.

² První biografický materiál vztahující se k Johnu Tolandovi se datuje již k roku 1722 a uveřejněn byl v rámci rozsáhlého souboru statí, viz Toland – Desmaizeaux (1726). K Tolandově biografii dále srov. Kearney (1997, 207–222); Sullivan (1982). V nedávné době pak vyšla Tolandova komplexní a vyčerpávající biografie, Brown (2012).

Toland získal vzdělání na univerzitách v Glasgow a Edinburghu, kde byl jeho odklon od katolicismu, následovaný konverzí k presbyteriánství, završen (Brown 2012, 26). Během svých následných studií v Leidenu a Utrechtu navázal úzké styky s představiteli tehdejší racionální teologie a kritického zkoumání *Písma*, jmenujme např. myslitele jako Jean Le Clerc či Philipp van Limborch (Brown 2012, 91; Kearney 1997, 208). V době koncipování spisu *Christianity not Mysterious* pak Toland tíhnul stále intenzivněji k anglikánství, k němuž se však veřejně přihlásil až v průběhu první dekády 18. století (Brown 2012, 31, 82–84).

Křesťanství bez mystérií (*Christianity not Mysterious*), jehož do češtiny poprvé přeložená předmluva následuje po tomto krátkém biografickém pojednání, je Tolandovým prvním významnějším uveřejněným dílem, dílem nejproslulejším a podle mnohých historiků rovněž dílem nejkontroverznějším (Brown 2012, 30).

První verze spisu, který ostře útočí na nadrozumové pojetí křesťanství, na klérus, který si podle Tolanda nárokuje výhradní právo toto nadrozumové tajemství (*mystery*) vykládat, a na dogmatismus obecně, byla vyhotovena na přelomu let 1695 a 1696 a byla publikována anonymně. Záhy však Toland spis uveřejnil pod svým jménem (Brown 2012, 23, 35; Clarke 1997, 300–301).

Dílo bylo hned po svém vydání přijato rozporuplně, na jedné straně s nadšením, na straně druhé s hlubokým opovržením. Například v Tolandově rodném Irsku bylo považováno za výsledek konspirace deistů usilujících o zničení zdejší anglikánské církve. Toland sám byl podezříván z tajné příslušnosti ke katolické církvi, z inklinací k socinianismu či přímo označován za Antikristova proroka. Obecně lze říci, že bylo možné nalézt Tolandovy nepřátele na celých Britských ostrovech a napříč všemi konfesemi. Na druhou stranu se našly hlasy, které Tolandovo vystoupení chápaly jako záslušnou obranu křesťanství, očišťovaného od mystérií a obskurností, a chráněného tak před možnými výtkami a útoky ateistů. Oficiální úřady tento názor nesdílely, a tak bylo *Křesťanství bez mystérií* v květnu roku 1697 odsouzeno a o několik měsíců později jako heretický spis veřejně spáleno. Našli se dokonce i činitelé, kteří přáli stejný osud samotnému Tolandovi. (Brown 2012, 16–18, 24–26; Kearney 1997, 207; Berman 1997, 226).

John Toland spolu se svými myšlenkami však navzdory této aktuální nepřízni aktivně působil ještě po necelá tři následující desetiletí. S odstupem času bylo stále zřejmější, že právě uveřejnění tohoto zásadního díla znamenalo zahájení deistické diskuze na Britských ostrovech (McGuinness 1997, 237).

Současná historiografie oceňuje na Tolandovi nejen nespornou erudici, ale rovněž ironický a místy až sarkastický a parodický nadhled i hravost jeho textů. Na druhou stranu bývá upozorňováno na jistou zacyklenost a občasnou nekonzistentnost jeho filozofické i teologické argumentace (Brown 2012, 4). Interpretaci rovněž ztěžuje Tolandovo časté teologické lhaní (*the art of theological lying*), což je podle Davida Bermana dovednost obecně charakteristická pro myslitele inklinující k heterodoxii či přímo k ateismu – dovednost, v níž měl Toland dosáhnout skutečného mistrovství. Podle Bermana bychom tak *Křesťanství bez mystérií* měli vnímat jako mnohem radikálnější text, než jakým se na první pohled zdá být (Berman 1992, 255–272; McGuinness 1997, 231).³ Michael Brown hovoří vedle toho o Tolandových *šarlatánských* rysech a vážně se zabývá otázkou, nebylo-li *Křesťanství bez mystérií* zamýšleno především jako pokus napálit čtenáře, kteří budou dílo brát zcela vážně.

³ David Berman je pravděpodobně současným hlavním zastáncem ateistické interpretace názorů Johna Tolanda.

Upozorňuje totiž na zřejmou nesoudržnost textu a nevyjasněnost pozic, na něž Toland útočí – vedle katolíků na presbyteriány, ale snad také na anglikány (Brown 2012, 34). Tolandův upřímný zájem o vlastní dílo na druhou stranu dosvědčuje jeho apologetické úsilí, jež vynaložil bezprostředně po odsouzení spisu. Vznikla totiž pojednání jako *An Apology for Mr Toland* (1697), *A Defence of Mr Toland* (1697) či *Vindicius Liberius* (1702).

Navzdory možným pochybnostem o motivacích a záměrech zveřejnění *Křesťanství bez mystérií* můžeme říci, že John Toland byl jedním z klíčových představitelů Britského osvícenského deismu, významným volnomyšlenkářem, zastáncem občanských svobod a náboženské tolerance, či přímo „otcem irské filozofie“ (Brown 2012, 9, 115; Berman 1997, 224).

O tom – vedle výše představeného spisu – svědčí rovněž další položky Tolandovy intelektuální biografie. Během svého pobytu v Londýně (1697–1700) stál Toland u vzniku biografií a edic spisů Jamese Harringtona či Johna Milтона. V následujících letech, kdy kromě krátkých přestávek, vyplněných cestami mezi Britskými ostrovy a evropským kontinentem či krátkými návštěvami středoevropských měst (včetně Prahy a Vídně), působil převážně v Hannoveru (1701–1707), významně promluvil rovněž do oblasti politické filozofie (spisy *Limitations for the Next Foreign Successor*; *Anglia Libera*; *Reasons for Attaining and Abjuring the Pretended Prince of Wales* či *The Memorial of the State of England*) nebo komparativní etnografie (Brown 2012, 50–53, 65–69, 78).

Teologické tematické se však Toland nikdy nevzdálil, jak dosvědčují spisy publikované i v tomto období (uveďme především *The Principle of the Protestant Reformation Explained*, vydaný anonymně 1704). Podobně jako v *Křesťanství bez mystérií*, Toland rovněž i v těchto pojednáních zdůrazňuje zásadní rozdíl mezi křesťanstvím na jedné straně a církví na straně druhé. Vysledovatelná je v textech také neochabující kritika duchovenstva a autorovo ostré odmítání perzekucí pro rozdílnost v náboženském přesvědčení (Brown 2012, 83).

Během svého dalšího působení na Kontinentu (1708–1710; nyní nejčastěji v Haagu) se Toland stýkal s různými heterodoxními učenci a radikálními mysliteli, mezi nimiž můžeme jmenovat i Charlese Leviera, který roku 1719 uveřejnil proslulý *Traité des trois imposteurs*, spis, za jehož možného autora byl po jistou dobu považován dokonce sám John Toland. Ve vztahu Tolanda ke *Třem podvodníkům* je především třeba poznamenat, že se skutečně osobně stýkal s lidmi s rukopisem nejtěsněji spjatými – s Benjaminem Furlym, Jeanem Aymonem či okruhem kolem prince Evžena Savojského – a že úvahy o jeho možném vlivu na některou z verzí traktátu jsou živé dodnes (Minois 2011, 221–226; Brown 2012, 96–97).

Ve spise *Origines Judaicae* se Toland snažil sekularizovat postavu Mojžíše a představit jej výhradně jako politického zákonodárce. Jeho úsilím bylo rovněž racionalizovat domnělé starozákonní zázraky a obecně zesvětšit interpretaci celých dějin. V pojednání *Appeal to Honest People against Wicked Priests*, které bylo napsáno již po Tolandově návratu na Britské ostrovy (vydáno 1713), stojí v centru pozornosti dějiny křesťanství. Toland opětovně zdůrazňuje ryze původní formy křesťanského náboženství, jež bylo poskvřeno světskými ambicemi kléru, touhou po moci a přepychu. Podobný záměr je rovněž sledován ve spisu *An Account of an Irish Manuscript of the Four Gospels*, vydaném roku 1718 (Brown 2012, 134–136).

Jak výstižně konstatuje Michael Brown, Toland i dvaadvacet let po vydání *Křesťanství bez mystérií* stále zdůrazňoval, že víra není nadřazena rozumu, nýbrž že je s ním v plném souladu,

a že pro pochopení *Písma* je nezbytné odstranění nánosu církevní tradice a výmyslů kléru. John Toland zemřel v Putney roku 1722, ve věku 52 let (Brown 2012, 138–144).

Odborná veřejnost začíná Johna Tolanda a jeho dílo znovuobjevovat především od 70. let 20. století. Jak upozorňuje Richard Kearney, Toland nepřestává budit kontroverze – především mezi irskými ortodoxními katolíky – ani dnes, necelá tři staletí od své smrti. (Kearney 1997, 212).

Překlad předmluvy ke spisu *Christianity not Mysterious*, který níže následuje, vychází z druhého vydání spisu, jež bylo oproti prvotní verzi rozšířeno a na určitých místech pozměněno. Srovnání prvního a druhého vydání přináší kritická edice originálního textu (McGuinness – Harrison – Kearney 1997, 5–108).

Christianity not Mysterious :
O R, A
T R E A T I S E
Shewing,
That there is nothing in the
G O S P E L Contrary to
R E A S O N,
Nor A B O V E it:
And that no Christian Doctrine
can be properly call'd
A M Y S T E R Y.
By JOHN T O L A N D.
The Second Edition Enlarg'd.
*We need not desire a better Evidence that any Man is in the
wrong, than to hear him declare against Reason, and
thereby to acknowledg that Reason is against him.* Arch-
bishop Tillotson.
L O N D O N,
Printed for Sam. Buckley at the Dolphin
over against St. Dunstons Church in
Fleetstreet. MDCXCVI. T

Titulní strana druhého vydání spisu. Londýn 1696.

***Křesťanství bez mystérií
neboli
Pojednání
ukazující, že v Evangelii není nic, co by protičečilo rozumu nebo se nad něj povznášelo;
a že žádné křesťanské učení nemůže být přísně vzato zvané mystériem.***

John Toland

Předmluva

(III) Věřím, že všichni bez obtíží uznají, že by nikdo neměl hovořit s vyšší mírou svobody a jistoty než ten, kdo brání či ukazuje pravdu. Ovšem ať už věříme dějinám, či pečlivě uvážíme současnost, nikdo není vzdálenější tomu veřejně hovořit o svých názorech než ti, kteří mají pravdu na své straně. Skutečně, mysleli bychom si, že správnost vlastních pohnutek a návrhů by měla tyto lidi posílit proti všemožným útokům nepřátel. Příkladů osob, jež právě pro svou neotřesitelnou věrnost a lásku k pravdě utrpěly ta **(IV)** nejostudnější a nejnásilnější příkoří, je však velké množství. Kdybychom se pokusili o výčet, do něhož bychom zahrnuli rané mučedníky, proroky a apoštoly, tedy obránce pravdy jen pro ni samotnou, našli bychom jen hrst takových osobností, naopak na druhé straně veliký počet přívrženců omylu.

A takový je žalostný stav naší doby: člověk se neodvažuje otevřeně a přímo zastávat, co si myslí o božských otázkách – přestože by to bylo pravdivé a prospěšné – a to i navzdory tomu, že se to i jen nepatrně liší od toho, co je obecně přijímáno jakoukoliv stranou či ustaveno zákonem. Naopak, člověk je buď nucen zachovat věčné mlčení, nebo předložit světu své postoje paradoxně pod vypůjčeným nebo zcela fiktivním jménem. Kdybych měl zmínit tu nejmenší z nesnází, s níž jsou konfrontováni ti, kteří **(V)** mají odvahu jednat otevřeněji, řekl bych, že se jedná o značně neveselé a přitom velmi exponované téma, které by mohlo vést k zarmocení těch, kdo jsou vskutku vznešení a ctnostní.

Zvrácenost většiny lidských vlastností a ctižádostivost některých osob činí tuto skutečnost zdánlivě méně podivnou v politice a světských záležitostech. Člověk tak může beztravně činit nové objevy a přinášet zdokonalení nejen v oblasti práva, fyziky a v jiných vědách a uměních, ale dokonce může být k takovému počínání povzbuzován a následně za něj zasloužile odměňován. Skvělé! Naopak posvátné jméno náboženství, ve kterém se neodráží nic než svatost, mír a jednota, může být mnohostranně zneužíváno pro zaštitění ambicí, rouhání a sporů! A to, čemu dokonale porozumět je v našem nejvyšším zájmu, je pak (z důvodů, o kterých pojednám posléze) pečlivě udržováno **(VI)** pod pokličkou, a to velmi mazaně!

Skutečnost je však taková, že se pravda nikde neseťkává se silnějším odporem než u těch, kteří pro ni nejhlasitěji křičí a kteří by měli být považováni za pravé hlasatele požehnání a zvěstí pocházejících z nebes.⁴ Když v sobě někdo najde sílu dotknout se byť té nejmalichernější věci, která těmto mužům přináší zisk nebo prospěch, je okamžitě s velkým povykem pronásledován a nařčen z kacířství. Ať už se podrobí jejich cenzuře, a je tudíž donucen učinit pokání,⁵ nebo prokáže-li naopak vzpurnost, utrpí každopádně přinejmenším jeho pověst, a to ve jménu jejich nesmiřitelné nenávisti.

⁴ Zde se objevuje Tolandova častá a otevřená kritika kléru.

⁵ V textu „honorable Amends“, což je narážka na druh potupného potrestání známý především ve Francii jako *L'amende honorable* (Diderot – D'Alembert 1751, 355).

Můžeme si být jisti, že takový člověk ve skutečnosti nechce od uvedených odpůrců víry přijmout dokonce ani takové zacházení, které je zrovna férové. Jejich principy totiž pošlapaly veškerou spravedlnost a pravdu, čímž všechny přiměli k nenávisti, neboť napadli věrné (VII) obhájce pravdy a všech ostatních ctností. Ale dost už těchto chmurných úvah! Navzdory tomu všemu jsem se odvážil publikovat toto pojednání, jehož cílem je pokusit se v rámci mých schopností korigovat jednak omezená a bigotní dogmata, a jednak ta nejbezbožnější přesvědčení.

Ateisté ani nevěřící žádného druhu se na mě nemohou oprávněně hněvat, že jsem s nimi zkřížil meče a že na ně útočím těmi zbraněmi, které mi sami předhodili. Pravý křesťan už vůbec nemůže být uražen, když spatří, že uplatňuji rozum, a to nikoli abych kohokoliv oslabil a zmátl, ale abych potvrdil a objasnil zjevení; to vše, aniž by se musel obávat, že bych věc předkládal jako mně až příliš jasnou, nebo jako důvěrně známou jiným, což se však nikdo nemůže domnívat. Doufám, že se mi podaří ukázat, že užívání rozumu není pro náboženství tak nebezpečné, jak se běžně (VIII) uvádí, a taky, že rozum bývá buďto značně veleben, když se zdá působit v něčí prospěch, nebo se mu naopak vůbec neposkytuje sluchu, když se nehodí, takže je autority rozumu používáno proti němu samému. Je to skutečně výhodná a vůbec nejjistější metoda, jaká mohla být vymyšlena, jak vyjít co nejlépe z každé disputace.

Aby pomýlení nevěřící nemohli tvrdit, že nabízím pouhou hypotézu za účelem hájit svou vlastní víru jako někdo, kdo si nejprve vymyslí určitý názor či jej od někoho převezme a teprve pak hledá důvody, kterými by jej mohl podepřít, upřímně prohlašuji, že je tomu jinak. Nepředkládám jako článek své víry nic než to, co mě přinutila zastávat nejvyšší průkaznost. Protože jsem byl už od kolébky vychováván v ovzduší nejdrsnějších pověr a modlářství, byl Bůh potěšen, že může sám vytvořit můj názor a zároveň využít názorů ostatních jakožto příhodných prostředků (IX) k mé konverzi.⁶ Takto jsem si velice brzy přivykl vše zkoumat a dokazovat a byl jsem veden k přiměřené pozornosti vůči názorům druhých či společnosti vůbec, ne však větší než vůči svým vlastním smyslům. Myslím, že nejlepší způsob, jak sdělit ostatním pravdu, je ten, kterým se o této pravdě dozvěděl ten, kdo sám sděluje.

Aby mě dobromyslný křesťan nemusel podezírat – neboť to na první pohled nejde vidět – že míním více, než prohlašuji, a že jsem rafinovaně zamaskoval špatné úmysly pod háv obrany pravého náboženství, ujišťuji jej, že píše se vši upřímností a jednoduchostí, jakou si jen lze představit, neboť jsem tak hluboce přesvědčen o tom, co předkládám, jako nejsem o ničem jiném.⁷ Kdyby na mě měl jakýkoliv dobrý člověk i po tomto mém prohlášení myslet ve zlém, musí to nutně vycházet z jeho zuřivé předpojatosti. (X) Můžeme nalézt pouze minimum lidí, kteří nejsou hluboce zakořeněni v některém z toho či onoho druhu předsudků, k čemuž je třeba přihlídnout. Jak jen si všichni libujeme v tendenci stranit tomu, co jsme se naučili ve svém mládí, podobně jako nás také zvláště ovlivňují vzpomínky na místa, kde jsme příjemně strávili čas. Matka je více okouzlena ušišlanými, napůl srozumitelnými slůvky svého žvatlavého dítěte než tím nejvytříbenějším jazykem a těmi nejfundovanějšími rozpravami. To, že by si každý dřívější povýšenec měl představit, že odvrhne to, co zabralo starým učencům tolik času a sil vůbec stanovit a jemu samému přineslo tolik bolestí a obtíží se naučit – to je těžké strávit. A když někteří musejí být až prošeni, aby vysvětlili své pojmy, jež často nic neznamenají, nebo aby vysvětlili to, čehož zastáváním by měli být zahanbeni a o čemž by si nepomysleli, že je pomýlené, pak jsou v rozpacích, podobně jako marnotratný obchodník (XI), po kterém se vyžaduje překontrolovat své účty. Nejen jednotlivci, ale mnohdy i celé

⁶ Na tomto místě se Toland kriticky vyjadřuje ke svému mládí, jež prožil v katolickém prostředí (jak bylo naznačeno v úvodní studii).

⁷ Např. tuto pasáž považuje David Berman za ukázkou Tolandova teologického lhaní (Berman 1992, 269).

společnosti, neboť uvažují velmi povrchně, přikládají hodnotu určitým slovům, jako by právě ona byla skutečnou podstatou celého náboženství. Zpochybňování či odmítání jakýchkoliv z nich, i v případě, že jsou falešná a nevhodná, je považováno za nebezpečnou heterodoxii. Navíc, jak jsem už naznačil, tato slova buďto neoznačují nic, anebo byla vymyšlena určitými vůdčími osobami k tomu, aby jimi zatemnily to, co je jinak zřetelné, a nezdědka také, aby jimi zakryly svou vlastní nevědomost. Co je neodpustitelné, je to, že *Písmo svaté* je komoleno, aby podporovalo tento scholastický žargon a veškeré metafyzické chiméry jeho autorů. Přitom slabost většiny těchto předsudků je tak známá, že i pouhá zmínka o nich stačí k jejich vyvrácení. Jinými slovy: **(XII)** neměl bych být ničím podobným pohnut více, než jak by prozíravý člověk mohl být z prohlášení, která se uchylují k dogmaticčnosti, když rozum selže.

Co se týče pánů, kteří naznačují, že mě důvěryhodnost papežství vyděsila až k neospravedlnitelnému odstupu od něj, nemám co říci k jejich spokojenosti, snad jen to, že jim nezávidím jejich lacinou a pohodlnou střední cestu, kterou se chlubí, zatímco já si myslím, že pravda a omyl jsou dvě skutečné krajnosti. Náboženství nemůže být vytvářeno podle našich rozmarů, ani posuzováno podle toho, do jaké míry souvisí s našimi osobními postoji, jinak by bylo tolik vyznání, kolik je lidí. Jakkoliv vzácně se naše představy vůbec kdy shodují a umožňují tak našim světským vymoženostem, aby byly takové, jaké chceme; náboženství je vždy stejné, stejně jako je Bůh, jeho tvůrce, který nepodléhá žádnému **(XIII)** změně a ani jejímu náznaku.

Kdyby se mě měl někdo zeptat, zda mám skutečně tak vysoké mínění o svých vlastních schopnostech, jestliže si představuji, že mohu dokázat, že lze racionálně vysvětlit všechny ty nashromážděné nauky, dvojznačné termíny a zmatená rozlišení, které po tolik staletí procvičovaly všelijaké učence, odpověděl bych, že nepředstírám (jak může dosvědčit titulní strana tohoto spisu), že jsme schopni vysvětlit všechny termíny či nauky toho či onoho věku, koncilu nebo národa (z nichž většinu tvoří nepřístupná mystéria s příslušnými svědectvími), ale jen termíny a nauky Evangelia. Nejsou to články víry východu či západu, ortodoxních křesťanů či Ariánů, protestantů či papeženců jako takové, kterými se prodírám, ale ty od Ježíše Krista a jeho apoštolů. A abych sladil **(XIV)** tuto svou argumentaci s každým jiným správným postupem, spoléhám se nejen na své vlastní chatrné poznatky, ale také na milost Boha, který mě, doufám, navede k tomu, abych obhájil jím zjevenou vůli proti těm nejnespravedlivějším podezřením z protirečení si a záhadnosti.

Zřejmě se budu v mnoha ohledech odchýlovat od osob vážených pro svou učenost a zbožnost, ale toho by se proti mně nemělo zneužívat, jestliže pravda svědčí v můj prospěch. Protože náboženství je určeno pro rozumné bytosti, měl by být důraz kladen na úsudek a nikoliv na autoritu. Moudrý a dobrý člověk bude hodnotit jádro sporu samotné, bez ohledu na dobu, místa nebo osoby. Žádné počty, žádné příklady, žádné zájmy nemohou ovlivnit jeho pevný úsudek nebo pokřivit jeho poctivost. Takový člověk nezná žádný rozdíl mezi **(XV)** papežskou neomylností a tím, když je někdo nucen slepě souhlasit s rozhodnutími protestantů, kteří se mýlit mohou. A co se mě týče, nemám žádné falešné či neoprávněné důvody, které by mě nutily říkat, co si nemyslím, takže o mně nikdo nemůže prohlásit, že má tvrzení odporují *Písmu* či rozumu, o nichž jsem přesvědčen, že jsou ve vzájemném souladu. Ani se nemůže zdát zvláštní, že bych měl trvat na těchto podmínkách, když už se jim sám nejochotněji podřizuji a dávám totéž právo nade mnou celému světu. Neměl bych tedy být vyveden z míry ctihodnými jmény a okázalými citáty, které mají asi takovou hodnotu, jakou dává ošklivá rezavá barva starodávným mincím. Bůh sám a ti, kteří jsou jím osloveni, mohou předepsat příkazy, jež se vztahují k nadcházejícímu světu, zatímco lidské síly usměřují záležitosti tohoto světa. Nyní, abych o svém úkolu promluvil konkrétněji, **(XVI)** nečekám, že by mi měl

svět projevit úctu, jakou si nezaslouží nikdo jiný; ještě méně toužím po těch, kteří by se snažili vyzdvihnout mou jedinečnost. Spíše naopak, pokud důvody, které předkládám, nebudou dostatečně přesvědčivé, přijmu přiměřenou a věcnou kritiku. A jestliže ani pak nebudu spokojen se srozumitelností věcí předkládaných druhým, jak se mi jeví, přece jsem se o to poctivě snažil a řekl jsem, co si myslím, že je pravda, beze strachu či vedlejších úmyslů. A tak moje dobré úmysly nebudou potřebovat žádné další obhajoby.

Některé pasáže z prvního oddílu či úvodního pojednání o rozumu, které se mi v původní verzi zdály být pro běžného čtenáře poněkud zatemnělé, jsou nyní pojednány srozumitelněji.⁸ A i přestože jsem předtím prohlásil, že porozumění těmto pasážím není podstatné (XVII) pro pochopení ničeho z toho, co vysvětluji, začlenil jsem je sem z toho důvodu, abych předešel očekávatelným výhradám některých osob, které studují jen proto, aby zavedly a rozvinuly spory, spíše než proto, aby je ukončily. Nyní nemohu jinak než ochotně vyhovět žádostem těch, kteří si tyto pasáže přáli mít vyjádřené jasněji, přestože by mě to mělo stát pár slov navíc, ačkoliv se jinak vždy snažím být tak stručný, jak jen mohu. Také jsem se i na jiných místech snažil vyjadřovat velmi srozumitelně a doufám, že má tvrzení budou mluvit sama za sebe. Na mnoha místech pro vysvětlení opakuji obtížná slova pomocí synonymních pojmů s mnohem širším a obecně známějším užitím. Tato práce, a za to ručím, nebude sice vůbec k užitku filozofům, avšak velice pomůže obyčejným lidem, které rozhodně nezanedbávám, jako to činí ti, kteří nám pokaždé v předmluvě sdělují, (XVIII) že na ně neberou zřetel a ani se o ně nestarají. Žasnu, jak se někdo může takto vyjadřovat, zejména pak ti, jejichž povinností je sloužit lidem a ušetřit jim tak práci s dlouhotrvajícím a namáhavým studiem, kterou jim jejich běžné povinnosti neumožňují. Laici konečně pro tento účel platí knihy a všechny ostatní náklady duchovních, ale já se obávám, že někteří z kléru tomu nebudou už ani věřit, stejně jako nevěří, že také úředníci jsou ustanoveni pro lid.

Žádný církevní hodnostář nemůže usuzovat, že prostí lidé mají bezvýhradně přijmout svévolné příkazy duchovních; a ani já nepředělám svůj úsudek k jejich obrazu a nevzdám se toho, co jsem vyčetl, opsal či k tomu jakkoliv jinak dospěl. Učenci, kteří sice neznají pivovarské ani pekařské řemeslo, nebudou navzdory své vlastní chuti slepě věřit pivovarníkům a pekařům a jejich prohlášením o chuti chleba a nápojů. (XIX) A proč by nemohli být podobně také obyčejní lidé sami soudci pravého smyslu věcí, přestože nerozumí ničemu z jazyků, z nichž je jim smysl věcí tlumočen? Pravda je vždy a všude stejná; a nesrozumitelné nebo absurdní tvrzení si nezaslouží být uznáváno jen proto, že je prastaré nebo cizokrajné, ani proto, že je původně psáno v latině, řečtině nebo hebrejštině. Mimo to, zbožnost srozumitelná pouze těm, kteří se v ní pohybují, je, prostě řečeno, obchodem. Nechápu, jak se ti, kdo jsou tak vášnivě oddáni této věci, mohou zlobit pro pouhá slova. Ale o tom pojednám na příslušném místě.

Prostí, u nichž se nepředpokládá porozumění filozofickým systémům, brzy poznají rozdíl mezi jasnou přesvědčivostí Kristových příkazů a zbytečně složitými formulacemi pouhých pisálků. Neboť (XX) židovští rabíni, rozdělení svého času do stoických, platónských, pythagorejských a dalších sekt, podřídili *Písmo* ve jménu nezřízené svobody alegorií divokým spekulacím svých rozličných učitelů. Ty, kteří z jejich kabalistických postřehů nepochopili vůbec nic, donutili uvěřit, že jsou to všechno hluboká mystéria, čímž v nich vypěstovali věrnost pohanským rituálům, zatímco Boží zákon zavrhlí na základě svých tradic jakožto nicotný. Není se tudíž čemu divit, jestliže nezaujatý prostý lid a i ti prozíravější z vládců

⁸ Toland míní první, anonymní vydání spisu, Londýn 1696.

odmítli tyto nesmyslné pověry, byť drze se opírající o Mojžiše, a to pro náboženství, kterému je schopen porozumět každý, které je názorné a bylo předpovězeno vlastními proroky.

Přeji si, aby se v následujícím pojednání takto nepřístupovalo k ničemu, co se týká jakýchkoliv křesťanů, a tím spíše **(XXI)** těch čistších a lepších. Kdokoliv zvažuje, s jakou dychtivostí a vážností někteří lidé vyžadují poslušnost vůči svým vlastním postojům a disciplíně, jak přísně si vynucují sledování bezdůvodných ceremonií, nemajících oporu v *Písmu* a víru v neproniknutelná vysvětlení toho, o čem jsou tak skálopevně přesvědčeni, že je nepochopitelné; jak říkám, ten kdo toto všechno zváží, musí být v silném pokušení je podezřívat, že jsou motivováni spíše sobeckými přáními než snahou poučit neznalé nebo přimět hříšníky ke konverzi. To, že bychom měli někoho nenávidět, přehlížet a trápit, ba dokonce ještě k tomu čas od času milosrdně upálit a proklít za odmítání těchto nesmyslů, to je v mnoha případech lidem předkládáno coby nejpožehnanější, nejčistší a nejschůdnější forma náboženství, jakou by si jen člověk mohl přát či se z ní těšit. **(XXII)** To je předmětem úžasu a lítosti pro ty, kteří místo lidských vynálezů upřednostňují věrnost božím příkazům, místo nezdolných labyrintů církevních otců prosté stezky rozumu a místo ďábelské a nekřesťanské tyranie pravou křesťanskou svobodu.

Tato častá metoda, spočívající v učení a upevňování tajemného bezpráví je však čím dál neúnosnější. Kolik jen obširných systémů, nesmírně složitějších nežli *Písmo*, musí přečíst s velkou pozorností ten, kdo se chce stát učencem současné teologie? Jaký ohromný počet barbarských slov (samozřejmě že záhadných), jaké zdlouhavé a nesystematické pokyny, jaké směšné a rozporuplné interpretace se musíte trpělivě učit a sledovat, nežli můžete vůbec porozumět univerzitnímu učenci? Poslední částí vašeho snažení bude **(XXIII)** srovnat postoje takového učence s *Biblií*, přestože svatí písaři na nic takového ani nepomysleli a vy jste tuto svatou knihu nečetli od té doby, kdy jste byli školáky. Avšak nedůvěra ve váš vlastní rozum, slepé uctívání těch, kteří žili před vámi, a pevné rozhodnutí dodržovat všechny zásady, které uznává vaše strana, jsou všehoschopné. Věřte jedině, a to je pevný základ všech vašich možných výkladů, že slova *Písma* by měla znamenat na všech místech to, co znamenat mohou (ač mimo svůj kontext jsou daleko víceznačnější a nejednoznačnější). A pokud to nebude stačit, věřte, že každá pravda odpovídá pravému smyslu každé pasáže *Písma*, to jest, že cokoli v rámci *Písma* může být vyvozeno z jeho jiné části. Nejen že naleznete celý *Nový zákon* ve *Starém* a vše ze *Starého* v *Novém*, ale přísahám vám, že nenajdete žádné vysvětlení tak násilné, **(XXIV)** tak rozporuplné nebo tak zmatené, abyste je nemohli stejně snadno potvrdit i uznat.

Ale nebudu už opakovat, co jsem o této věci výslovně napsal v pojednání, které mám nyní před sebou, nazvaném *Systems of Divinity Exploded*. V následující rozpravě, která je první ze tří, a v níž dokazuji svá tvrzení v obecné rovině, je božskost *Nového zákona* považována za samozřejmou, tedy pokud jde přímo o křesťany; pokud jde o ostatní, pak jen do jisté míry, tyto tedy prosím, aby uvážili mé argumenty prostřednictvím zmíněných předpokladů. V následujícím pojednání, týkajícím se stejně křesťanů jako ostatních, se pokouším o konkrétní a racionální vysvětlení domnělých mystérií Evangelia. A ve třetím pojednání dokazuji pravdivost božího zjevení proti ateistům a všem nepřátelům zjeveného náboženství.

(XXV) Považuji to za tu nejlepší metodu, neboť ve vašich božských hierarchiích je řád přírody poněkud převrácen. Ukazuje autoritu a dokonalost ještě dříve, než učí obsahu *Písma*, ačkoliv znalost toho prvního je do značné míry zprostředkována znalostí toho druhého. Jak si potom člověk může být jistý, že *Písmo* skutečně obsahuje všechno nezbytné ke spáse, dokud je poprvé celé nepřečte? Ba jak vůbec může učinit závěr, že se jedná o *Písmo Svaté* či o *Slovo*

Boží, dokud je celé neprostuduje, nemluvě nyní o jiných prostředcích, jichž musí užít? Já jsem se takovému zmatení bedlivě vyhnul, protože jsem nejprve dokázal, že pravé náboženství musí být nutně rozumové a srozumitelné. Posléze jsem ukázal, že tyto dvě nezbytné podmínky jsou v křesťanství splněny. Ale protože jsem viděl, že stejně jasný a koherentní systém dokáže vybudovat jakýkoliv člověk s dostatečnými schopnostmi a znalostmi, přidal jsem k tomu ještě jeden důkaz, a to že **(XXVI)** křesťanské náboženství nebylo vytvořeno takovýmto způsobem, ale bylo božsky zjeveno přímo z nebes. Těmito třemi otázkami se zabývám v tolika knihách, z nichž, jak už jsem uvedl, je následující pojednání tou první.

Na závěr této předmluvy se musím zmínit o těch pánech, kteří svými výrazy rádi zneuctívají náboženství, neboť čím jiným jsou pro ně všechny dílčí rozpory než různými projevy heretiků, schizmatiků, či ještě horších? Avšak ujišťuji je, že já osobně nepatřím ani k pavlovcům, ani k petrovcům⁹ a ani k apollónovcům, ale následuji Pána Ježíše Krista samotného, který jediný je původcem i završitelem mé víry. Jsem tak stejně oprávněn, aby se ostatní pojmenovávali po mém jméně, jako oni mají právo udělit mi denominaci – takové právo totiž nemají ani oni, ani já. Nezmiňuji to proto, že bych chtěl zabránit, aby mě v souladu se široce rozšířeným trikem považovali za člověka náležejícího k některé ze **(XXVII)** světových sekt, jež je – ať už oprávněně či neoprávněně – ostatními nenáviděna. To by byla vskutku chabá úvaha! Je však mým pevným přesvědčením, že takové jednání je samo o sobě dobrému křesťanu zapovězeno. Nicméně ponecháme-li ostatním v této záležitosti svobodu, bude to pro nás přinejmenším nevýhodné. Neboť pokud se například uchýlíte pod přízvisko luterán a ačkoliv se s vaší komunitou shodujete nanejvýš v hlavních bodech, přesto se protivníci luteránů nebudou zdráhat vás příležitostně kritizovat i za to, v čem se od luteránů lišíte. I přesto byste měli trvat na svých tvrzeních, což ovšem zbytek luteránů nejen urazí, ale dá jim rovněž záminku zpochybňovat vaši upřímnost týkající se všech ostatních otázek – což je široce známým rozmarem většiny sekt. Jediným náboženským titulem, který si tudíž pro sebe budu vždy nárokovat, je ten **(XXVIII)** nejvelkolepější, tedy být křesťanem.¹⁰

Musím ztratit ještě slovo či dvě a reagovat na zlomyslnost či chybu některých, kterým třeba přijde na mysl, že se považuji za nepřítel všech duchovních, a v důsledku toho (jak tvrdí) veškerého náboženství, protože z duchovních dělám jediné původce oněch nepochopitelných či mysterijních nauk, o nichž zároveň tvrdím, že jsou stejně výhodné pro jejich hlasatele, jako jsou pro laiky naopak škodlivé. Skutečně existují tací, kteří snadno přehlížejí veškeré pohrdání pravým náboženstvím a jsou hotoví prohlásit za škodlivé heretiky či nepřijatelné ateisty ty, kteří ukáží i ten nejmenší nesouhlas s tím, co bylo uznáno jako doplněk křesťanství, ať už pro toto ustanovení byla předstírána jakákoliv užitečnost či nutnost. Pokud někdo takový rozumí pod pojmem náboženství jeho tajemnou stránku, pak jistě **(XXIX)** nebude obtížné dokázat, že do takového náboženství příliš nezapadám a že jsem dalek toho, abych se před vyznavači tohoto pojetí jakkoliv ospravedlňoval.

Pokud jde o obvinění duchovních z toho, že jsou autory a šířiteli křesťanských mystérií, ti, kdo jsou tímto konstatováním popuzeni, musejí být mými nepřáteli, neboť říkám pravdu. Toto naprosto evidentně vysvítá z každé kapitoly jak světských, tak i církevních dějin. Vždyť laici nikdy nezasahovali do těchto činností jinak než schválením (rozuměj za pomoci zákonných sankcí) toho, o čem byli nejprve přesvědčeni v rámci kázání svých kněží, čehož se čas od času na žádost duchovních dopouštějí i v současnosti, když uvězní exkomunikované a stíhají chybující osoby poté, co je vyhlášena exkomunikace a hereze je potvrzena klérem. Nyní, když ne všichni duchovní s těmito praktikami souhlasí **(XXX)**, nenacházím jiný důvod, proč by se

⁹ V anglickém originále „Cephas“, tedy narážka na přezdívku Kéfas, již Petrovi udělil Ježíš. Srov. Jan 1,42.

¹⁰ Celý následující text se nachází pouze ve druhém vydání.

měli zlobit na kohokoli, kdo píše proti těm, kdo se s tímto počínáním ztotožňuje, než takový, jaký může předstírat dobrý vládce, aby potrestal kronikáře tyranových neřestí jen proto, že tyran byl rovněž vládcem.

Proto jsem všem zkaženým duchovním, kteří z víry učinili pouhý obchod a budují nad zneužitým svědomím laiků neospravedlnitelnou autoritu, otevřeným protivníkem, jakým doufám, že každý dobrý a moudrý člověk už je anebo bude. Protože však chci navždy zůstat srdečným přítelem čistého a opravdového náboženství, musím si uchovat tu nejhlubší úctu k těm upřímným učitelům, bez kterých by nemohla existovat žádná šťastná společnost nebo dobře ustanovená vláda na tomto světě; nemluvě (XXXI) o jejich vztahu ke světu budoucímu, a ani o dvojnásobné úctě, již si zaslouží pro střežení důkazů o všeobecné nákaze jejich profese. Od těchto upřímných jsem však nezískal žádné znalosti, a tak jestli lživá strana skrze jejich nespokojenost přijde na jejich obavy, může to dobře posloužit jako znamení, jak je odlišit – což však nebudu považovat za újmu.

Literatura

Berman, D. (1992): Disclaimers as Offence Mechanisms in Charles Blount and John Toland, in Hunter, M. – Wooton, D. (eds.) *Atheism from the Reformation to the Enlightenment*, Oxford University Press, 255–272.

Berman, D. (1997): The Irish Freethinker, in McGuinness, P. – Harrison, A. – Kearney R. (eds.) *John Toland's Christianity Not Mysterious: Texts, Associated Works and Critical Essays*, Lilliput Press, 223–230.

Brown, M. (2012): *A Political Biography of John Toland*, Pickering & Chatto.

Clarke, D. M. (1997): Toland on Faith and Reason, in McGuinness, P. – Harrison, A. – Kearney R. (eds.) *John Toland's Christianity Not Mysterious: Texts, Associated Works and Critical Essays*, Lilliput Press, 293–302.

Diderot, D. – D'Alembert, J. (1751): *Encyclopédie, ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers. Tome premier*, Briasson.

Kearney, R. (1997): John Toland: An Irish Philosopher?, in McGuinness, P. – Harrison, A. – Kearney R. (eds.) *John Toland's Christianity Not Mysterious: Texts, Associated Works and Critical Essays*, Lilliput Press, 207–222.

McGuinness, P. – Harrison, A. – Kearney R. (1997): *John Toland's Christianity Not Mysterious: Texts, Associated Works and Critical Essays*, Lilliput Press.

McGuinness, P. (1997): Christianity not Mysterious and the Enlightenment, in McGuinness, P. – Harrison, A. – Kearney R. (eds.) *John Toland's Christianity Not Mysterious: Texts, Associated Works and Critical Essays*, Lilliput Press, 231–242.

Minois, G. (2011): *Traktát o třech podvodnících*, Volvox Globator.

Sullivan, R. (1982): *John Toland and the Deist Controversy*, Harvard University Press.

Toland, J. (1696): *Christianity not Mysterious*, Printed for Sam. Buckley at the Dolphin over against St. Dunstons church in Fleetstreet.

Toland, J. – Desmaizeaux, P. (1726): *A Collection of Several Pieces of Mr. John Toland: Now Just Published from his Original Manuscripts, with Some Memoirs of his Life and Writings*, Printed for J. Peele.